

Angela Grodalen 56/7
Előadástervezet

Nem egész anyag. Veres Péter, Illés Béla könyveit nem olvastam.
Egyetértés Gimes elvtárs téziseinek fővonalaival. Gyengeségeink
fő dalmi és művészi okai nagyrészt helyesen kiemelve.

1. Csak kiegészítés, nem polémia. Orosz vita a konfliktus nélküli
drámáról hiányzik. Pedig fontos kiegészítés. Mert sematikus hibák te-
kintélyes része ezzel függ össze. /Cselekmény és kompozíció. Hirtelen,
meg nem okolt fordulatok. Hamis és a szocialista realizmushoz nem méltó
happy-endszerűség, stb./

a/ Elméleti jelentőség. Sematizmus előadásom: eszmei tartalom
elsődlegessége s ezért művészi forma ettől függ. /Kompozíció, alakok
stb./ Amde eszmei tartalom nem elvont filozófia, hanem korunk nagy
áramlatainak helyes tükrözése, a hozzájuk való helyes állásfoglalás.
/Pártosság/. Most már: életünk egyik döntő új jelentősége: az ellent-
mondások antagonisztikus jellegének megszűnése. Ezt dialektikusan
kell megérteni: megszűnik az antagonizmus, de nem szűnik meg az ellent-
mondás. Nem könnyű megérteni. Komoly eszmeiség, új élet beható ismerete
és szeretete kell, hogy irodalmat megtermékenyítse. Veszély /sematizmus
egyik ideológiai gyökere/: úgy felfogni, mintha az élet, a fejlődés el-
lentmondásossága szűnt volna meg.

Egy példa

b. Néhány példa a mi irodalmunkból, annak jeléül, mennyi segítsé-
get kaphatunk a szovjet tapasztalatokból, ha rendszeresen lefordítjuk
és feldolgozzuk az ilyen cikkeket.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

aa/ Örkény gyorsan hírhedtté vált novellája "Lila tinta". A
burzsoázia maradványainak elrohadása. Lehet-e téma? Miért ne? Távolról
se központi kérdés, de létezik, s éppen ezért tartalmának megfelel a
novellaforma. De ez a rothadás - épülő szocializmus körülményei közt.
Örkénynél szerelmi történet. Ez is lehetséges. Megmutathatná - ez is
érintve van a novellában - hogyan hat mérgezően egy ilyen kapcsolat
jóhiszemű emberekre is. /Anya befolyása a mérnök terveire./ De feltét-
lenül kiemelendő: az egészséges valóság helyes reagálása. Ez hiányzik.
Párttitkár részben séma, részben torzkép. Ezért: ahogy az egészséges
élet kidobja magából a rothadt elemeket - nem meggyőző. Örkény nem

tudta a konfliktust helyes arányait, méreteit, kibontakoztatását meg-
ragadni. Ez és nem maga a témaválasztás írói kudarcának oka.

bb/ Urbán önkritikája az Iórszövetség dramaturgiai vitáján.
"Tüzkeresztség" megérdemelt sikere. Kritika nagy része erények mellett
elhanyagolta az alapvető hibát: a dráma komoly és fontos, tipikus
konfliktussal indul, de a kifejtés és befejezés nem magából a
főkonfliktusból /Mató és Köröm ellentéte, párttitkár szerepe/, nő ki
költői szervezőséggel. Hogy Urbán a dicséretre ennek belátás^ához
eljutott és úgy akarja átdolgozni darabját, egyike mai irodalmi életünk
legörvendetesebb jelenségeinek.

cc/ A kritika sematikussága. "Harag napja". Konfliktus kibonta-
koztatása szempontjából helyes ötlet, hogy főalak /Sós Ferenc/ törvény-
telen testvére az ellenforradalmárok vezetőjének, Máriáss Endrének.
Először azért, mert ez a kapcsolat semmit sem számít a két főalak szem-
benállásában /s így alá van húzva: társadalmi, politikai ellentétéről
van szó, messze túl minden személyi kapcsolatonál./ Másodszor mert
módot ad a szoc.dem. ellenforradalmár szabotázsának leleplezésére.
Harmadszor, mert élesen leleplezi Máriáss Endre brutális embertelenségét
/még saját apjával szemben is/. Negyedszer és főleg, mert konfliktust
idéz elő Sós Ferenc anyjában és ezzel plasztikussá, emberileg megrá-
zóvá teszi hősi fellépését az ideiglenesen győztes ellenforradalmáro-
kkal szemben. Kritikánk egy része - csalahatatlan sematikussággal - szem-
rehányát tett Sándor Kálmánnak e jól kidolgozott /persze csak járulékos
jellegű/ invenciója miatt.

Csak néhány példa, de mutatja: mennyire elmélyíthetné a sematizmus
elleni harcot, ha komolyan, konkrétan végiggondolva és konkrétan alkal-
mazva hasznosítanánk e fontos vita tanulságait.

2. Teljesen egyetérték Gimes téziseivel és főleg azoknak kimélyi-
tésével Révai elvtárs cikkében a sematizmus elleni harc folytatását
és annak egy két front ellenes küzdelemmé való kitágítását illetően.

Révai cikke visszhangjaként ez már megindult. De nem tudom, hogy
mindig a leghelyesebb elméleti tisztasággal. Illés Béla elvtárs például

De tisztában lenni arról: van két front - de mindkettő polgári mind-
van, mindkettő polgári hözvet 4.

az Irodalmi Újságban a két fronton való harcban már élesen szembeállit-
ja a "baloldalt" és a "jobboldalt". Nem vagyok meggyőződve, hogy ez sze-
rencsés. Nemcsak tisztán politikai terminológia irodalmi alkalmazása.

/Más, ha irodalmi jelenség - mű, irány. vita - átcsap a politikába./

Főleg: éppen a mi kérdéseink sajátos volta miatt. A szematizmus - e séma
szerint - "baloldal". Hogy áll azonban a dolog, ha - ez nem elszigetelt
jelenség - ha egyes költőink eszmei tartalma s ezért lényeges költői
kifejezőmódja benntagad a szematikuságban, ugyanakkor ezt úgy akarják
tulhaladni, hogy a szematikus eszmei tartalmat Babits vagy Kosztolányi
raffinált nyelvi és verstani technikájával fejezik ki? Jobb oldali vagy
baloldali hiba ez?

E példa rámutat a lényeges kérdésre, mely a két fronton való küzde-
lem politikai vonatkozásaira is érvényes. Lenin például "Mit tegyünk?"
című művében rámutat e két hibatípus közös gyökerére, a kispolgári ideo-
lógia hatásaira. /Például az ökonomisták és terroristák feletti rokon
ideológiájára./ Ezért olyan gyakori a "baloldali" hibák átcsapása "jobb-
oldaliakba" és viszont.

~~Még inkább áll ez az~~ ~~szülő~~ szocializmus körülményei ~~kest~~: a szocia-
lista ontudat kifejlődése mindinkább tömegjelenséggé vált s vele a szo-
cialista eszmei és művészi eredményei mindig szélesebben és mélyebben
jutnak érvényre. E rohamos fejlődés legfőbb akadálya - ahogy azt Sztálin
többször kifejtette - a kapitalizmus maradványai az emberek létében és
tudatában, mely maradványok felszámolását lényegesen lassítja a nemzetközi
Kapitalista környezet hatása. Ezt a hatást nem szabad a kifejezetten ellenséges ideo-
lógiákra korlátozni. Gyakori eset, hogy jószándéku írókra hamis művészi
és művészetpolitikai elképzeléseiken keresztül hat - anélkül, hogy ők
maguk tudnák.

Csak egy példa. Kincstári irodalom. Első ránézésre úgy ~~hát~~ hat, mint-
ha csak tehetetlenségről vagy jöhiszemű tulbuzgóságról volna szó. Ez is
van. /Persze van itt opportunizmus, stréberség, stb. is./ Nem szólva
arról, hogy kapitalizmusnak is volt kincstári irodalma, itt olyan hibá-
ról van szó, melynek lényeges gyökerei polgáriak. Polgári felfogás dikta-

turáról: csak diktatura, terror, parancs, dirigálás stb. Polgár nem látja - még sok jéhiszemű sem - a proletárdiktatura ~~pszichológiai~~ proletárdemokratikus oldalait. Nem látja azt a soha nem létezett szabadságot, melyet a proletárdiktatura a népek ad; nem látja azokat a halhatlan, energiákat és képességeket felszabadító folyamatokat, melyek a proletárdiktaturában létrejönnek; nem látja a felszabadult népi energiákat, itt és csak itt kibontakozó képességek teremtő részvételét a szocializmus építésében, a kulturferradalomban. Nos: éppen ez hiányzik a kincstári jellegű szematizmusból. *Az*, hogy a kérdések nem igazi problémák /nem antagonizmus nélküli, de valóságos ellentmondások/, az, hogy a megoldás legtöbbször ^{csak} felsőbb szervek beavatkozására révén jön létre - világos jele e hiálynak. Irodalmunknak azonban egyik legfőbb feladata: hogyan jön konkrétan létre, éppen a párt vezetése következtében, a nép teremtő energiáinak felszabadulása. A kincstári irodalom a nem antagonisztikus ellentmondások elhanyagolásával mellőzi a szocialista élet dialektikáját: állami és pártvezetés reális dialektikus összefüggését, kölcsönhatását a tömegek teremtő kezdeményezésével, teremtő gyakorlatával.

Hangsúlyozni: e megjegyzések kiegészítő jellegűek. Teljes egyetértés a Gimes és Révai kétfrontos harc koncepcióval, általában is, el + részleteiben is. Figyelemztetés íróknak és kritikusoknak: ne alkalmazzák szematikusán az itt dialektikusan megállapított elveket.

3. Déry-kérdés. Csak legfontosabb elvi jelentőségű mozzanatok. Kétségtelen, Révai elvtárs cikke rendkívül tartalmas és érdekes. Számos kérdésben /a párt ábrázolásának elégtelensége, Nagy Julia kommunista-sága, teadélután stb./ teljesen egyetérték bírálatával. Van azonban néhány - szerintem - nem kis fontosságú, az írói gyakorlat szempontjából lényeges elméleti kérdés, ahol aggályok. Kommunista kötelességemnek tartom, ezeket minden diplomácia nélkül a párt elé tánni.

a/ A hős:

"Olyan rossz dolog talán ez a vágy hősök után?... Az író, aki ezt nem látja, és nem segíti azzal, hogy

MTA FIL. INT.

Lukács Archív

Eredeti 5. oldal vége

műveiben maga is "hősöket" alkot, vagyis példát állít olvasói, a nép elé: nem igazi író, mert mesterségével nem népet szólalja. Hősök teremtése, tehát példamutató nevelő szándék nélkül: az irodalom nem irodalom." /Révai 28./

Teljesen egyetértek. Vallomás egy álmoról. /Az elmélet emberének is szabad álmodni./ Sallai-regény: ifjú a háboruban, antimilitarista mozgalom, első börtön, KMP, második börtön, politikai rendőrség vezetője a diktatúrában /harc nemcsak az ellenforradalom ellen, hanem a szocdemek és a kommunisták korrump része ellen is /, bécsi emigrációs nyomor, többszörös pesti illegalitás /nyomda, később harc a párt megtisztításaért, helyes vonaláért/, martirhalál. Nem vagyok író; álom álom marad. Bennem Sallai személye körül azért kristályosodott ki, mert őt ismerem legjobban. Álom magja - írók felé: magyar Fucsik-regény /lehet más személy, más tények/. Lényeg: ez a magasrendű marxista tudatu önfeláldozás, mely sokakban élt és valósult meg az ellenforradalom évtizedeiben: ez az alapja annak, hogy a Vörös Hadsereg kivétel^{re} felszabadítás után ^{i időben} pártunknak van megacélozódott, tiszta leninista tudatu vezető magja; vezetés a szocializmus útján.

Révai helyesen: "Hétköznapi ember és "hős" közt nincs kinnai fal" /28/. Egyrészt annyiban, hogy hétköznapi embernél is lehet hősiesség helytállás; másrészt, amennyiben mindenki számára - elvben - lehetséges, hogy felemelkedjék az igazi hős tudatossági fokáig. Mert a hős fogalmának két - persze nem egyszer egymásba átesapó, de azért mégis különböző - értelme van. Először a hősiesség magatartása: a hősiesség szubjektív oldala. Másodszer a hősi helytállás objektív társadalmi tartalma. Az igazi hősök természetesen azok, akikben mindkét mozzanatot egyesül, akik a nagy, haladó ügyek érdekében viselkednek hősiességgel.

b/ Ezzel meg érkeztünk a Köpe Balint kérdésnél. Kétségtelen: benne megvannak a szubjektív hősiesség bizonyos lelki elemei. /Jéggyári munka, hóvihár, viselkedés a rendőrségen/. Mi azonban az a péntosz, mely K.B. eme szubjektív bátorságát, helytállását fűti? Kétségtelenül nem az, amiről az álmodott regényben beszéltem. Becsületes célkitűzés ez is: K.B., aki már gyerekkorától fogva maga tartja fenn magát, segíti családját, aki

- mert nem tanulhatott ki semmi mesterséget - kénytelen bármilyen alkalmi munkát vállalni: egy célért izzik: szakmát akar kitanulni, nem akar megalázkodni, nem akar mindenki lábkapója lenni /álom a szigetről/.

Biztos: tisztességes, becsületes emberi célkitűzés ez is. De még biztosabb: nyoma sincs benne a tudatosság ama pátoaszának, mely az illegális pártmunka hőseit betöltötte. Az ellentét itt kézzel tapintható. Hiszen a Sallai-típusú forradalmár hősök életrajzában, ha egészen fiatal korukban kerültek a mozgalomba, gyakran ismétlődő mozzanat: eldobták normális továbbtanulási lehetőségeiket /akár munkások voltak, akár fiatal értelmiségiek/, egy csapással tulemelkedtek K.B. centrális problémáján. /Hogy aztán - összefüggésben a mozgalmi munkával,- többet tanultak, magasabb kulturát fejlesztettek magukban - érem másik oldala. De ez is megerősíti a rangkülönbséget./ Ezzel a karakterrel függ össze a regény amaz alapvető koncepciója, hogy K.B. csak a felszabadulás után lép be a pártba, akkor azonban hű katonája, hasznos ~~xxx~~ munkatársa lesz. Se áttekintése a világ felett, se erkölcsi ereje nem ér el odáig, ahová az illegális munka hősei - nevesek és névtelenek - eljutottak. Amikor ezek a követelmények a felszabadulás következtében kisebbek /nem: kicsinyek!/ lettek, amikor magával ragadja a tömegmozgalom, hű tagjává lehet a pártnak.

Jogos-e egy ilyen típust ábrázolni? Pontosabban: mai valóságunkat tekintve, lehet-e egy ilyen K.B.-ban a mai valóság egyik típusát látni? Nem kétséges: miniszterektől egészen párttitkárokig és t.sz.-elnökökig ezrével végeznek ilyen típusu kommunisták hasznos, önfeláldozó munkát. Nélkülük - tömeges létük nélkül - nem lehetséges a sík szocializmus felépítése.

Ebből a szempontból nézve K.B. átlagos munkás. Révai elméleti szemrehányása:

MTA Fil. Int.
Lukács Arch.

"Azok az esztétikák és kritikusok, akik unós-untalan hangoztatják azt az elméletet, hogy a tipikus nem azonos az átlagossal, rögtön megfélekedeznek saját elméletükről, amikor élenjáró munkásfigurák, kommunisták ábrázolásáról van szó." /Révai, 9/

Be kell vallanom: itt felhozott érvei/ engem nem győztek meg. Nem volna helyes azt állítani, hogy az átlagos nem lehet egyuttal tipikus is. Ami

ellen harcolni kell: az a naturalizmus ama sajátja: eszméileg és művésziileg lehuzni a tipikust az átlagos megjelenési és ábrázolási formáinak szintjére. Így például egyszer kiemeltem Goncsarov írói kiválóságát, amiért Oblomovból a helyzetek szélsőséges kiélezésével és enáltal tulajdonságainak markáns kiemelésével maradandó típust formált. De ezzel semmiképp sem állítottam azt, mintha Oblomov megszűnt volna orosz Pató Pál lenni; sőt tipikussága éppen ezt húzza alá. Legyen szabad Balzac "Parasztok című regényéről írt tanulmányomból néhány sort idézni, hogy felfogásom körül kétség ne lehessen. Idézem egy öreg paraszt beszélgetését egy pappal. xkxkx

Aztán:

"Világos, hogy egy öreg francia paraszt 1844-ben nem mondta volna ezeket a mondatokat. És mégis: az egész alak s minden, amit Balzac a szájába ad, abszolút életmű és pedig éppen azál/ta, hogy tulnegy a hétköznapi életműség korlátain. Mert Balzac nem tesz egyebet, mint legmagasabbra potenciáltan fejezi ki mindazt, amit a Fourchon-típusú paraszt a maga társadalmi léte dolgában hamályosan érez, de világosan kifejezni nem tud. Balzac a némának, a némán viaskodónak megoldja a nyelvét.... De Balzac csak azt juttatja kifejezésre, ami társadalmilag és egyénileg szükségszerűen valóban kifejezésre tör." /Balzac, Stendhal, Zola 72/73/

Összefoglalva: az irodalmi ix tipusteremtés - a dialektikus visszatükrözés következtében - egyszerre és szakadatlan kölcsönhatásban objektív /a típus fellelése, felfedezése az életben/ és alkotóilag szubjektív /a tipikus jelleg irodalmi kidolgozása/. Az átlagos és tipikus szembeállítás tehát a szubjektív faktor kérdése. Objektíve az átlagos is lehet tipikus.

Mi következik ebből? Arra a kérdésre, hogy a típusalkotás az emberi rang felemelését jelenti-e? Vagy pedig valamely típus társadalmilag meglévő, létező vonásainak maximális megérzékítését /ez a vonás lehet gyengeség is, mint Oblomovnál, hitványság is, mint Saltikov Szesedrin Juduskájánál/ - én e dilemma második tagjának igenlésével felelek. És ezért nem tudok egyetérteni azzal a megfogalmazással, melyet Révai elvtárs Köpe Bálin koncepciójáról adott:

"Déry Köpe Bálintban igyekeznek összesűriteni mindazokat a tulajdonságokat, amelyek a magyar munkásosztályra jellemzőek."
/5.old./

Eltekintve attól, hogy az élet tulajdonságaihoz, hogy egy osztály jó tulajdonságait egy alakba lehetne összesűriteni - ezt K.B. esetében nem lehetne másképp keresztülvinni, mint emberi rangjának felemelésével. Azt amit Révai

kiván, én is kívánom. /Sallai-álom - egy munkás-Sallai, illyet is ismertem, elég ha Kohn Gáborra emlékeztetek./ Ha ugy tesszük fel a kérdést: K.B.-ben testesülnek-e meg a magyar munkásság tipikus vonásai a Horthy korszak alatt? - arra csak nem-mel lehet felelni. Ha ellenben így: reprezentálja-e K.B. e korszak egyik fontos típusát? - ugy én igen-nel felelek.

c/ De felmerül Révai elvtárs tanulmányában a típusalkotá kérdésének még egy más problémája is, ahol nem győzött meg. A különöc tipikusságáról van szó:

"A típusalkotáshoz valóban szükséges, hogy bizonyos emberi jellemvonásokat az író ne átlagos szürkeségükben, hanem szélsőségesen kiélezve ábrázoljon, de ez a szélsőséges kiélezés csak egy bizonyos határig jogosult, e határon túl a kiélezés a típusból bizarr különöcöt teremt." /Révai 21/22/

Ha jól értettem: azt jelenti: az író tulajásai tesznek egy alakot különöc-é. Persze ez is előfordul. És ebben is igaza van Révai elvtársnak, hogy nem minden különöc típus. De Révai itt a tipusteremtésnek csak szubjektív oldaláról beszél. Ha az objektív oldalt nézzük: az a különöc, aki a valóságos irodalom számára számba jön - tehát jogosult típus - nem az írói alkotásmód teremtménye, hanem magáé a társadalomé, az osztálytársadalomé. Mint annak öröksége, maradványa szerepelhet a szocializmusba való átmenet korszakában is. Solochev Nagulovjának elemzése alkalmával így határoztam meg ezt a kérdést:

"... a különöc pszichopatológiai értelemben csaknem mindig teljesen normális; emberi alakjának eltorzulásai, az értelem és az érzelmek közt való hasadás stb. mindig társadalmi okokban gyökeredznek: egy bizonyosfajta társadalmilag és értelmileg eltorzult alkalmazkodásban olyan helyzethez, amelyet az egyén bizonyos szubjektív jogosultsággal szenvedélyesen visszautasít, de nem tud megváltoztatni, sőt még csak enyhíteni sem. A különöcség: az egy és ugyanarra a helyzetre vonatkozó, lényegénél fogva összeegyeztethetetlen elutasítás és alkalmazkodás egy azon személyben való együttlétezésének eredője." /SocialistRealizmus 242./

A következőkben a különöcöt "a társadalom mostohagyermekének" nevezem.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch?

Kérdés most már: lehet-e ezt a meghatározást Parkas Zéno alakjára alkalmazni? Bármilyen meglepően hangzik is némelyek számára, a gondatlan gazdagságban élő, világhírű tudost a társadalom mostohagyermekének nevezni - azt hiszem, lehet. Az imperialista fejlődés részben parazitaká, részben az imperialista rablók és gyilkosok cinkostársaiivá igyeke-

zett a "nevelni" a magasrendű tudósokat; megadott nekik mindent - anyagi is és erkölcsi is - ha támogatják vagy csak jóindulatúan semlegesek maradnak - viszont mindenképpen tönkreteszi őket, ha ellenállnak. Részletkutatásokat, melyre a kapitalizmusnak szüksége van, bőkezűen támogatja ~~ők~~ - viszont megtiltja saját kutatásaik világnézeti következményeit levonni stb. stb.

Innen lázongás. De tudós - elszök öve a tömegektől, naiv tudatlanságban a társadalom problémáiról /ez általános, lásd Haecckel!/- sem tudatossága, sem erkölcsi ereje szembeszállni. /Persze itt is létezik: Langevin, Joliot Curie stb. típusa./ Ezeknek az így létrejövő ellentmondásoknak összeműködése /elutasítás és alkalmazkodás egysége/ teszi különöséget. /Viszolygás/

Farkas Zeno szélsőséges, problémát, tipikusságot kiélező alakja: gazdag, világhírű - sokat engedhet meg magának - amíg át nem lépi a megengedett határt. És ezt nem teszi soha. /Egyetemi vizsgálat első kötetben, Hitler, amit Döme szemébe mond/ - éppen mert kiváló tudós - de nem Langevin vagy Joliot Curie, se morálisan, se világnézetiileg.

Hiveszett-e a társadalom, a haladás számára az ilyen ember? Sok elvész, de típus egyáltalában nem szükségképpen. Hányan lettek az akkor - és egy ideig a felszabadulás után is - "viszolygók" közül ma aktív, nehezen nélkülözhető, hasznos munkatársai a szocializmus építésének! Az ő számukra akkor megoldhatatlan kérdések ma megoldhatókká váltak. Ugy tudom: ez a szándéka ezzel az alakkal Dérjnek.

Ezért tartom F.Z.-t - éppen különöségeivel együtt - mai életünk egyik jogosan ábrázolható típusának. /Az S e típus lényegéhez tartozik, hogy alacsonyabb fokon áll, mint a Langevin-típus. Ez a rangkérdés egyáltalában nem intelligencia, tehetség, tudományos teljesítmény kérdése. Biztos-e, hogy Joliot Curie a maga szakmájában ^{obb} nagy tudós mint Einstein vagy Schrödinger?/

Ez a tudósok, általában a magas kvalifikációju értelmiség egyik típusának fejlődési iránya a kapitalizmusból a szocializmusba. /Mellesleg: 1945 után részben más ez a helyzet is: békemozgalom, tömegekhez való kapcsolat/. MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Ezért van párhuzamosság K.B. és F.Z. között; ez tezi - és csak ez - művésziileg jogosultta párhuzamos szereplésüket.

Mindez: tipus jogosultsága. Nem jelenti: kivétel mindenkori igenlést. Készáros István helyesen kritizálta Eszter alakját. Eszter hamis beállítás rontja el a második kötet végét: nem látni világosan F.Z. elbukását /annak ⁺ reális jelentőségét/ a szerelmi történetben. De ennek az elbukásnak nem kell véglegesnek lenni, éppen úgy, mint a vele szorosan összefüggő, már említett más megsemmisüléseknek a döntés előtt.

d/ Révai hamis és káros elméletről:

"Hamis és káros az a kritikai "elmélet", mely szerint helytelen egy művet "más törekvések szempontjából vizsgálni, mint amelyek a szerző törekvéseinek felelnek meg". Ez a tétel nem többet és nem kevesebbet akar megtilteni, mint a marxista kritika alapelveinek alkalmazását: a műveknek a valóságon való megismerését. Hamis és káros az a kritikai álláspont, amely hegeli "minden, ami van értelmes" mértékével hagyja jóvá és idealizálja Déryt erényeit, botlásait is, válogatás nélkül." /Révai 27./

Igaza van. Kritikus kötelessége megvizsgálni a művek viszonyát a valósághoz és itt kötelessége nem törődni azza: mi volt az író szándéka? Ha ez a szándék helytelen - a mi esetünkben: ha típusai nem valóságos, nem társadalmilag jogosult típusok - el kell vetni a művet. Ámde: ez a fejtegetés éppen erről szól. Én K.B. és F.Z. típusainak társadalmi jogosultságát igenlem. /Nem az ábrázolás helyességét az egész vonalon./ Persze: mindegyik esetben: mint fejlődésünk egyik /és nem legmagasabbrendű/ típusát. Jogos-e ilyet is ábrázolni? Azt hiszem: igen, de természetesen az írónak ismernie és ábrázolnia kell típusának rangját is. /Éppen a magasabbrendű megfelelő ábrázolásával./ Hogy ez nem jut kellő - képpen érvényre: a második kötet hibája. /Révai jogos kritikája a párt szerpének ábrázolásáról. x Branyik ugyan a magasabbrendű típus t képviseli, de nem kap elég súlyt a kompozícióban./ F.Z. eset más: a Horthy-korszakban nem volt magyar Joliot Curie, mint fejlődésünk típusa. Itt a rangot más eszközökkel kell kihozni. Vitánk terékeny, ha hozzájárul, hogy a "Felelet" egésze helyesen válaszolja meg ezeket a kérdéseket.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

szocialista valóságban. Persze nem egy eset van, amikor ez helyes. De sokszor a kritika ilyen szemiatizmus szemiatizmust parancsol rá az irodalmra, akadályos lesz az elmélyülésnek, az érdekességnek, a problémák felvetésének. Ez ellen a vita alatt sok szó hangzott el. A "Lit. Gaz." szeptember 11. számában Rjurikov összefoglalja az utolsó idők ilyen kritikai szemiatizmusát. /Ilyen kritikák nemcsak ismeretlen, kezdő írókat illetik, a nálunk joggal népszerű "Arany Csillag lovagja" sem kerülte ki az ilyen "bírálatot"./ A cikk két érdekes összeállítást tartalmaz. Először azoknak az alakoknak listáját, akik az ilyen kritika szerint a valóságban nem léteznek:

"Kiderül, hogy az életben nem létezik a következő:

1. Egy kellemetlen jellemű ÜB-elnök
2. Asszonyok, akik üres, haszontalan életet élnek
3. Emberek, akik idegen elemeknek, gazembereknek hisznek
4. Gazdasági dolgozók, akik az újat nem támogatják
5. Visszamaradt munkások élenjáró gyárban
6. Öreg kolchoztagok, akik csökönyösen visszautasítják a gyepottonyésztes új módszereit
7. Babonás gépészek
8. Fiatal emberek, akik híresztelésekre hallgatnak
9. Gerinctelen dolgozók a helyi tanácsokban."

Másodszor igen bő, de természetesen távolról sem kimerítő összeállítást Lenin és Sztálin nyilatkozataiból, amelyek ennek az álláspontnak eszemi helytelenségét nanál világosabbn igazolják.

b/ Néhány érdekes példa a szovjetsajtóból:

aa/ ^z Simonov kritikája Panfjorov új darabjáról. Tartalmas cikkből csak néhány főprobléma. Merészen választott témák jogosságának elismerése. Szerelmi háromszög Panfjorovnál. Ugyanakkor keresztülvitel konkrét és éles kritikája. P. összekapcsolja egy döntő fontosságú gazdasági sőt politikai kérdéssel. B. Simonov joggal bírálja: ilyen kérdés nem lehet puszta "háttér"; ha egyidejűleg ilyen kérdéssel merül fel a "háromszög", valószínűtlenné válnak a vezető szovjetemberek, akik ilyen légkörben elsősorban a szerelmi konfliktussal foglalkoznak stb.

MTA FIL. INT.
Eukács Archí

bb/ A konfliktus nélküli dráma uralkodásának idejében általános szokássá vált: minelyt az író negatív vagy csak szokatlan alakot szerepeltetett, a kritika rávágta: Ez nem tipikus, ez nem fordul elő a

RÉSZLETEK

3. Déry-kérdés. Révai cikke sok fontos kérdést vet fel. Még sokáig fogunk velük foglalkozni.

Itt: kiragadom a legaktuálisabbat: párt ábrázolásának elégtelenségét Dérynél. Ez nem egy motivum a sok közül, ami esetleg hiányzik; ez: életünk, jelenünk és multunk központi kérdése. Valóság tengelye. Tengelye tehát az irodalmi ábrázolásnak.

Déry önkritikája. Van benne sok elismerendő. Nem elvetendő a mennyiségkérdés felvetése; olvasók nagy része - bizonyos joggal - eszerint ítéli meg a súlyokat. Persze ábrázolás jellege fontosabb. De ez sem egészen elválasztható a terjedelemtől. . .

Pártábrázolás nem jelenti a párt társadalmi objektív szerepének stilizálását. Jelenti: megmutatni: mit jelent, mit reprezentál a párt a társadalom, a nemzet valóságos életében. Bizonyos analógia Déryhez: Arnold Zweig: Grisa örmester /teljesen Spartakuszszövetség nélkül, csak katonák spontán elkeseredése/. Nevelés Verdun alatt: két epizódalak /Pahl, Lebeh/de/, néhány fellépés, de ideológiailag döntő pontokon. Ezzel itt világosan megmutatják /egészen maskép mint Grisában/, hol áll és a valóságban mit reprezentál a regény értelmiségi főalakja: Bertin

Fontosabb, amiről Déry keveset, ugyszólván semmit sem mondott: alakok helyének, jellegének, rangjának világos ábrázolása. Itt igen lényeges hibák. Főleg Nagy Julia. Déry: kitűnő kommunistának állítja. Beigazolódik-e ez az ábrázolásban? Szerintem: nem. Nagy Julia önfeláldozó, bátor, néha még okos is /egyetemi vizsgálat/. De nincs egy megnyilvánulása sem, mely osztálytudatos marxistának mutatná. Persze voltak ilyen emberek is az illegális párt tagjai közt és ez nem zár ki áldozatkészséget, párthűséget. De Dérynél azzal az igénnyel közeledünk hozzá: igazi kommunista. /Itt szerepet játszik ábrázolásának mennyisége is./ Az olvasó csalódása szükségszerű. Tipikus hiba. Ilyen hibát: az írói állítás és ábrázolás nem egyezését bírálta Bubennev Katajevnel.

MTA FIL. INT.

Eukács Arch.

Még feltűnőbb ez a hiba Eszter alakjában. Már az első kötetben is. Másodikban: Farkas Zenó elbukását a szerelmi ügyben elhomályosítja Eszter ilyen meg nem felelő, kritikátlan ábrázolása.

Lukács-jegyzet

Dérynek tehát ezeket, a vitában felmerült összes kérdéseket komolyan kell átgondolnia és tanulmányoznisa, ha a pártot helyesen akarja ábrázolni. Világosan megmutatni, hogy valamely alak ilyen vagy olyan nyilatkozata, tette ne csak lelkileg legyen megokolva - hanem az olvasó világosan lássa: ~~xxxx~~ mi ennek a helye a társadalom objektív összefüggéseiben. Nem művészietlen "kommentárokra" akarom Déryt rábeszélteni, hanem az ábrázolás realista, pártos világosságára. Van eset, hogy ezt eltalálja /Köpe Bálint és Neisel bácsi párbeszéde az árulásról, I.k./ ilyen korrektúra hiányzik K.B. egyes nyilatkozatainál a második kötetben és más helyeken is. A kulturtea-délután rossz s ezt rosszabbítja, hogy nincs ilyen korrektúra.

Párt ábrázolása: szellemi és erkölcsi fölény, kivezető ut tudásának és megmutatásának ábrázolása. Ez kulcskérdés. Emellett másodrendű - itt nem is vitatom ^{FM} ~~Y~~ökvetlenül kommunistának kell-e a főalaknak lenni. Nem lehet-e ugyanis megoldani, hogy K.B. csak 45 után lép be a pártba és akkor hasznos tagja lesz. De még ha így is van: csak a párt egészen más /értelmi, erkölcsi és költői sulyu/ ábrázolása teremtheti meg - ebben az esetben - a művészileg helyes ^u ~~meg~~oldást. T & a

Itt zavarok K.B. körül - nem függetlenül D. hibáitól. K.B. emberi - és bizonyos határok között - pozitív, vonzó vonásai. Szakmakérdé individualista ~~xxxxxix~~ moralizálás. Mindakettőben, különösen elsősorban sok a megnyerő, a pozitív. K.B. nem akar lumpenproletár, mindenki lábkapocája lenni, emberi élet, boldogság, erkölcsi integritás után vágyódik és ezekért hősiességű erőfeszítésekre is képes. /jégyár/.

Amde hiba volna nem látni: ennek az individualista moralizálásnak tultengése jellemében: eltorzulás, melyet a Harthykorszak nyomása idéz elő becsületes, tehetséges - de mégis átlagos - fiatal munkásban. Sok olvasó e megnyerő vonások miatt tulbecsüli Köpe Bálintot - és ebben Déry is hibás. Súlykülönbség Neisel bácsi replikája és munkással való beszélgetés közt, mielőtt rendőrségnél jelentkeznek. Rendőrségi viselkedés megint egyénileg szép - sőt bizonyos továbbfejlődést is mutat. De mindez nem jön ki elég világosan: K.B. ideológiai fejletlenségét, sőt emberi rangját /átlágosságát/, moralizálásának társadalmilag eltorzult voltát) fejezi ki, hogy egyáltalában önként jelentkeznek a rendőrségen.

Déry önkritikája - maga mondja - nincs lezárva. Remélhetőleg vita, vitán való gondolkodás tovább viszi. Akkor - de csak akkor - lehetőség arra: folytatás magasabb eszmei színvonalon. Véleményem: erre lehetőség, perspektiva megvan. Ha sikerül: nagy lépés előre Déry fejlődésében. ~~Ami~~ az eddigieket illeti: ha a 3. és 4. kötet magasabb eszmei és művészi színvonalon sikerül, Déry bizonyára maga fogja érezni az első két kötet átalakításának, a magasabbhoz idomításának szükségességét./

Révai cikkének középpontjában a Déry-kérdés áll, de a cikk ezen tartalmaz: minden magyar írónak és kritikusnak szól. Tény: mind sematikus, mind nem sematikus író^k, mind a sematizmus elleni küzdelem elhanyagolta a párt megfelelő ábrázolásának eszmei és művészi központiságát. Ha itt az írók és kritikusok levonják a megfelelő tanulságokat, akkor helyesen fog folyni a két fronton való harc, mert hiszen - sokszor ellenkező előjellel - mindkét irány éppen itt hibázott; s ha ez bekövetkezik, akkor irodalmunk nagy lépést tesz előre.

MTA FIL. INT.
Eukács Arch.

Ellenkező véglet: Keszi felszólalása. Önkritika: de végeredményében fenntartja F. fővonalát: élmény mint valóság /lásd "idealizmus elleni polémiaja/ és egyuttal - vissza konfliktus ellentmondás kérdéséhez!- eltávolítja életünkől a dialektikát.

a/"nagy végső kérdések": élet és halál. Eltorzítás. Már Tolsztoj tudta /Három Halál/ halál nincs izolálva élettől osztályok konkrét életétől./Iljics Iván halála/. Ellentét Mataerlinck és a dekadencia: halál en sich. Máté cikke Schönherzről. Schönherz és Weil /Fussik/.

b/ költőnyelv fetiszizálása, osztályfelettség /Babits-József Attila kerítés./ Nyelv általánossága Sztálinnál: fasiszta és kommunista ugyanazt a nyelvet használja. Kizárja ez, hogy van fasiszta szóhasználat, fasiszta fordulat stb. a közös nyelven belül? Persze hogy nem. A nem-osztályjellegű nyelv igen is lehet - éppen ezért - osztályharc fegyvere. Egyes nyelvészek - és K. reagálása Sztálinra: polgári maradvány. K-nál Nyugat-tradíció megújítása.

c. Nemzeti hagyomány és nemzeti forma. Ismét: nem elszakítva társadalmi harcoktól. Éppen a nemzeti jelleg kialakulása: nemzeti sors, évszázados nemzeti problémák adja összefüggést: Hunyadiak - 1514 - Mohács bizonyos fokig kihat 1945-ig. /Jóban-rosszban/. Még munkáosztályok és munkásmozgalom is. /Német, angol, francia/. Szocialista feladat: kivirágoztatni/ pozitívét, leküzdeni negatívét, eltorzulásokat. Mint fetis /K. nál) polgári maradvány. Veszély: posztán formális /verstani, nyelvhasználati stb/ kísérlet sematizmust leküzdeni - valóságban megörökíteni.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

MTA FL. INT.
Lukács Arch.

Déry-vitához

Két fogalmazásban

16